

Suzana Todorović

Istrobeneščina med pripadniki italijanske narodne manjšine v slovenski Istri

V času dialektoloških raziskav, ki smo jih v preteklih letih opravili v več istrskobeneških krajih, smo iz pogovorov z narečnimi govorniki razbrali, da je istrskobeneško narečje najverjetneje občevalni jezik večine pripadnikov italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri. Ker smo želeli pridobiti natančnejši uvid v rabo istrskobeneškega narečja med pripadniki omenjene skupnosti, smo izvedli kvantitativno raziskavo z anketami, pri kateri je sodelovalo 232 naključno izbranih anketirancev, in kvalitativno raziskavo s petdesetimi intervjuji. Izpraševanci so odgovarjali na različna vprašanja o jezikih, ki jih uporabljajo v vsakdanjem življenju. Raziskavi sta pokazali, da je istrskobeneško narečje prevladujoč idiom med pripadniki italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri, razen v komunikaciji z neitalijanskimi sogovorniki in v uradnih ustanovah, kjer je kljub pravici do rabe italijanskega jezika prevladujoči sporazumevalni kod sloveneščina.

Ključne besede: italijanska narodna skupnost, sporazumevalni jezik, istrskobeneško narečje, italijanski jezik, slovenski jezik.

Istrian-Venetian Dialect among the Members of the Italian National Minority in Slovene Istria

During the dialectological research carried out in recent years in some Istrian-Venetian localities (towns), we have learned from conversations with dialect speakers that the Istrian-Venetian dialect is most probably the language of communication of most members of the Italian national community in the coastal part of Slovene Istria. In order to get a more accurate and detailed insight into the use of the Istrian-Venetian dialect spoken by Italians in formal and informal speech situations, we conducted a quantitative survey with 232 randomly selected respondents and a qualitative survey with 50 interviews. The respondents answered various multiple-choice questions about the languages they use in their daily lives. Research has shown that the Istrian-Venetian dialect is the predominant idiom among members of the Italian national community in Slovene Istria, except when communicating with non-Italian interlocutors and in official institutions where, despite the right to use their language, i.e., Italian, the predominant language is Slovene.

Keywords: Italian ethnic group, language of communication, Istrian-Venetian dialect, Italian language, Slovene language.

Correspondence address: Suzana Todorović, Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem, Cankarjeva ulica 5, SI-6000 Koper, e-mail: suzana.todorovic@upr.si.

1. Uvod

V preteklih letih smo v slovenski Istri opravili več dialektoloških raziskav, v sklopu katerih smo se posvetili predvsem določitvi območja govora istrskobeneškega narečja ter njegovemu besedišču in slovnici. Iz številnih pogovorov z informanti¹ smo razbrali, da je to lokalno italijansko narečje najverjetneje sporazumevalni jezik večine v Istri živečih Italijanov in da ga njegovi govorniki uporabljajo tudi v formalnih govornih položajih. Zaradi ciljev dialektoloških raziskav in specifičnih dialektoloških raziskovalnih metod pa nismo pridobili natančnejših podatkov o dejanski rabi istrobeneščine med pripadniki italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri. Obenem velja izpostaviti, da so nekatere raziskave, ki so se posvetile jeziku in kulturi italijanske narodne skupnosti v Sloveniji (cf. Sorgo & Novak-Lukanovič 2020; Mikolič 2004; Sedmak 2002), spregledale pomen, ki ga ima istrobeneščina za Italijane, ki živijo v Istri. Sedmak (2002, 46), ki je v Istri raziskovala (tudi) prevladujoči izid medkulturnega soočenja med slovensko-italijanskimi etnično mešanimi zakoni, tako poudarja, da se “v primeru italijanske manjšine predvsem italijanski jezik izkaže kot edini znak skupinske identifikacije in hkratne diferenciacije”. Mikolič (2004), ki sicer nazorno in obširno prikazuje družbeno-zgodovinsko ozadje sobivanja slovenskega in italijanskega naroda v Istri ter slovenski in italijanski jezik v zrcalu dveh kultur, prav tako ne omenja istrskobeneške kulture in istrskobeneškega narečja kot temeljnih elementov identifikacije večine tu živečih Istranov italijanskega izvora. Nasprotno pa Baloh (1995) v študiji o položaju slovenščine pri italijanski narodnostni skupnosti v slovenski Istri poudarja, da

znotraj enega samega jezika prihaja do stikov pri enem samem govorniku, ki obvlada več jezikovnih zvrsti; največkrat gre za stik med dvema socialnima zvrstema, npr. med knjižnim jezikom in narečjem. Posledica tovrstnega jezikovnega stika je nastajanje številnih različic pogovornega jezika, ali še več, nastajanje idiolektov v okviru pogovornega jezika (Baloh 1995, 137).

Posledično je položaj, v katerem se pripadniki italijanske narodne skupnosti največkrat nahajajo, položaj bilingvizma in diglosije: obvladajo dva različna knjižna jezika in istrskobeneško narečje, saj je “jezikovna kompetenca v italijanščini omejena na narečje in zborni jezik, izbira posamezne zvrsti pa je odvisna od govornega položaja” (Baloh 1995, 143).

Območje govora istrskobeneškega narečja se na zahodu razteza od Kolombana vzdolž obale do Dragonje – njegove skrajne vzhodne točke na Piranskem, od tod do vznožja Šareda, ki na Izolskem predstavlja konec istrskobeneškega in začetek šavrinskega govornega območja, vse do Bertokov, ki so njegova najvzhodnejša točka na Koprskem. Istrskobeneški areal na svoji vzhodni meji zajema še Hrvatine, Valmarin, Cerej, Premančan in se, ponovno, sklene z njegovo najsevernejšo točko, Kolombanom (Todorović 2019, 120). V nekaterih istrskih

krajih, denimo v Hrvatinih, Bertokih, Dragonji, Cereju in Premančanu, sobivata oba naroda – romanski in slovanski, vsaka skupnost pa neguje svojo materinščino. Italijani, ki živijo v omenjenih krajih, so pretežno receptivno dvojezični, starejši Slovenci pa obvladajo obe narečji, ker je bilo v preteklosti poznavanje nekdanje istrske *koiné* pomembno pri komunikaciji z enojezičnimi meščani obalnih mest in Trsta (Todorović 2019, 21).

Istrobeneščina, ki je danes sicer najbolj razširjen romanski idiom v Istri (Filipi 1993), ni avtohtono istrsko narečje. Edini avtohtoni romanski istrski idiom, ki mu pravimo tudi istriotsko narečje ali istrska romanščina, je v Istri prisoten že od druge polovice 2. stoletja pr. n. št. To narečje se je na istrskem polotoku razvilo iz vulgarne latinščine, ki so jo prinesli Rimljani v času romanizacije. Do prihoda Slovanov okoli 6. ali 7. stoletja je bila Istra po vsej verjetnosti enojezična. V času Beneške republike je večina avtohtono naseljenih Istranov ob morju svoj jezik zamenjala z beneškim narečjem. Do konca druge svetovne vojne je bilo mestno – istrskobeneško prebivalstvo večinoma narečno govoreče; s knjižno italijanščino se je večina Istranov seznanila v času italijanske nadvlade in po letu 1947, ko je italijanščina ob slovenščini postala uradni jezik v slovenski Istri. V času eksodusa, ko je Istro zapustilo okoli 90 % mestnega prebivalstva, je istrobeneščina izgubila znatno število svojih govorcev.

2. Jezikovna podoba slovenske Istre skozi čas

Začetki romanske jezikovne tradicije sežejo v leto 178/177 pr. n. št, ko so Rimljani pri Vizačah nadvladali prvotne istrske prebivalce Histre. Ko je v Istri zavladata rimska država, so se staroselci romanizirali in prevzeli krščansko vero, ki je v deželo prodirala do 3. stoletja n. št. Romanski značaj se je močno ukoreninil predvsem v antičnih in zgodnj srednjeveških mestih in utrjenih krajih zahodne Istre (cf. Todorović 2015a; 2015b; 2019), njegova tradicija pa se je ohranila in utrdila tudi v nadaljnjih stoletjih, ko so se antične in zgodnj srednjeveške mestne naselbine razvile v srednjeveška mesta – obrtna in trgovska središča, ki jih je gospodarski razvoj ločil od fevdalnega agrarnega zaledja (Mihelič 2007, 16; Darovec 2001, 75). Oblast v Istri so kmalu prevzeli Vizigoti in Ostrogoti, kasneje pa še Bizantinci (538/539) in Langobardi (752). Leta 744 so ponovno nadvladali Bizantinci, ki so jih v letih 787 in 788 premagali Franki. Ti so na zapuščeno zaledje istrskih mest načrtno naseljevali Slované in druga ljudstva (predvsem s Kranjske, Koroške in Bavarske). Slovani so romansko govorečo severozahodno Istro naseljevali počasi in ekstenzivno v treh kolonizacijskih obdobjih (Kos 1950, 12–15; Darovec 2001, 75). Do njihovega prihoda okoli 7. stoletja so prebivalci Istre najverjetneje govorili le istrski romanski jezik, ki se je razvil iz vulgarne latinščine, govornjene na istrskih tleh. Jezikoslovci mu pravijo tudi istrska romanščina, istroromanščina ali istriotščina. Filipi (1993, 299) poudarja, da je bil omenjeni postlatinski jezik enoten v Istri, Furlaniji in

Dalmaciji. Slovani, ki so se na istrska tla naseljevali v različnih obdobjih, niso povsod dospeli do obale. S svojim naseljevanjem so ločili tedanje romansko prebivalstvo med seboj. Slovansko-romanska dvojezičnost na istrskem polotoku ima svoj izvor prav v tem obdobju.

Beneška republika, ki je z istrskimi mesti začela tkati prijateljske vezi že v 10. stoletju, si je Koper, Izolo in Piran podredila v letih 1279, 1281 in 1283. Do leta 1420 so vsa istrska mesta priznala beneško nadoblast, ki je zajela približno tri četrtine istrskega polotoka, in sicer njegov zahodni in južni del z izjemo Trsta, ki je leta 1382 sprejel nadoblast Habsburžanov (Mihelič 2007, 17, 28, 31). Beneška republika je s svojo kulturo, prestižem in politično nadvlado v Istro (in druge pokrajine) prinesla tudi svoj jezik. Istrani so svoj avtohtoni istroromanski jezik polagoma nadomestili z jezikom Benečanov. Ta se je skozi stoletja oblikoval v samostojno narečje – istrobeneščino, ki jo je Bidwell (1967, 13–30) poimenoval *colonial Venetian*, tj. “kolonialna beneščina”. Benečanščina oziroma njena istrska različica, istrobeneščina, se je uveljavila kot jezik kulture, trgovine in administracije. Skozi stoletja je prekrila skoraj vse prej obstoječe romanske oz. predbeneške idiome, ki so se do danes ohranili le še v šestih krajih v hrvaškem delu Istre, in sicer v Rovinju, Vodnjanu, Šišanu, Fažani, Balah in Galizani. Jezikovna venetizacija istrskega polotoka se je udeležila v treh fazah (Crevatin 1989, 552–553; Todorović 2015b).

Med 9. in 15. stoletjem se je zaledje Kopra, Izole in Pirana postopoma povsem sloveniziralo, tako da je Istra postala pravi etnični mozaik, v katerem so se oblikovale tri jezikovne skupnosti – hrvaška, italijanska in slovenska. Jezikovna pripadnost tedaj še ni pomenila narodne zavesti, temveč prej socialni status. Obenem se je z doseljevanjem slovanskega življa in njegovim umeščanjem ob romanske staroselce in mednje postopno izoblikovala za Istro tipična etnična dihotomija, za katero je značilen italijanski etnični značaj mesta na eni in pretežno slovanski značaj podeželja na drugi strani (Mihelič 2007, 31, 39–40; Darovec 2008, 151). Slovansko prebivalstvo je v zalednem in podeželskem delu Istre oblikovalo narečje slovenske geneze – slovensko istrsko narečje. V šavrinskem podnarečju slovenskega istrskega narečja se prepletajo slovenske, hrvaške in srbske narečne prvine (zaradi uskoške kolonizacije Istre), za rižansko podnarečje pa je značilno zlitje pojavov, ki pripadajo notranjskim in beneško-kraškimi govorom. Glasoslovna osnova šavrinskih in rižanskih govorov je notranjščina, ki pa je poleg beneškoslovenskih doživela vplive sosednjih hrvaških govorov (Logar 1996, 88–92).

Po kapitulaciji Italije je bila Istra priključena k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ). Z devinskim sporazumom leta 1945 so prejšnjo italijansko obmejno deželo Julijsko krajino razdelili na dve operativni območji – cono A na zahodu pod angloameriško upravo in cono B na vzhodu in jugu pod Vojaško upravo Jugoslovanske armade (VUJA). S podpisom londonskega memoranduma 5. oktobra 1954 je bila cona A dodeljena Italiji, cona B pa Jugoslaviji. 8. člen spomenice je določal, da lahko prebivalci obeh območij izberejo, v kateri državi

želijo živeti (v Jugoslaviji ali Italiji), in se v času enega leta od parafiranja memoranduma preselijo. Rok za izselitev je bil 5. januar 1956, a so ga podaljšali do novembra leta 1957. Po drugi svetovni vojni, predvsem v času eksodusa, se je iz obmorskih istrskih krajev izselila večina avtohtonega prebivalstva, in sicer v Italijo in drugam po svetu. Lavrenčič (2012, 524) ugotavlja, da so od časa podpisa sporazuma do izteka roka izselitve koprski okraj zapustili skoraj vsi obrtniki, duhovniki, precejšnji del inteligence, pa tudi lastniki tovarn in večjih zemljiških posesti, njihovo premoženje pa je bilo večinoma nacionalizirano.

Ker so mesta izgubila znatno število govorcev italijanskega narečja, ne preseneča dejstvo, da jih je danes v Kopru, Izoli in Piranu ter v njihovem bližnjem zaledju le še peščica. V izpraznjene hiše Italijanov so se sprva priselile družine iz notranjosti Istre in iz drugih, zlasti manj razvitih predelov Slovenije, kasneje pa tudi iz drugih jugoslovanskih republik. Istrani iz istrskega podeželja so v mesta pripeljali rižanske in šavrinske narečne govore, Slovenci iz različnih regij svoja narečja, prebivalci z območij nekdanje Jugoslavije pa predvsem narečne in pogovorne variante hrvaškega, makedonskega, srbskega, črnogorskega, bosanskega in albanskega jezika. Zaradi heterogenosti kultur in jezikov, ki so preplavili mesta v desetletjih, ki so sledila množičnemu priseljevanju, je bila prevlada kulture, narečja ali jezika ene skupine priseljencev pravzaprav nemogoča. Najstarejša istrska idiomna v slovenskem delu Istre – istrobeneščina in slovensko istrsko narečje – sta se sicer v zadnjih desetletjih spreminjala kot vsa ostala narečja, a jeziki novih prebivalcev niso ogrozili njunega obstoja. Ti se danes kot neuradni v mestih uporabljajo ob pogovorni obmorski slovenščini, ki je skupen jezik večine Istranov in priseljencev, in ob dveh uradnih jezikih – slovenščini in italijanščini – ter istrskobeneškem narečju, ki ga še ohranjajo redki potomci meščanov, ki v času eksodusa niso zapustili svojih domov (Todorović 2019). Tudi Filipi (1999, 292) opozarja, da tri slovenska obalna mesta (Koper, Izola in Piran) niso nikoli imela svojega avtohtonega slovenskega dialekta in da so slovenski priseljenci po drugi svetovni vojni prevzemali izraze od (prav tako) v mesta priseljenih vaščanov iz istrskega zaledja, s katerimi so v nadaljnjih desetletjih oblikovali obmorsko² pogovorno slovenščino. V času dialektoloških raziskav, ki smo jih opravili v letih 2018 in 2019 v obmorskih krajih slovenske Istre (Todorović 2019), so nam priseljenci prve generacije povedali, da so ob priselitvi govorili skoraj izključno svoje matere jezike. Kljub temu, da so izhajali iz različnih krajev Slovenije in Jugoslavije, so se med seboj relativno dobro razumeli. Knjižno slovenščino so takrat gojili in širili predvsem uradniki, šolniki in kulturniki, ki so pomembno prispevali k slovenizaciji prvotno italijanskega prostora. V govoru priseljencev je še danes zaznati štajerske, brkinske, kraške, notranjske in druge narečne prvine, a je pri govorcih njihova prisotnost različna. Usvajanje slovenskega jezika pri priseljenih iz nekdanjih jugoslovanskih republik je bilo odvisno predvsem od želje, da bi se ga naučili, izobrazbe, poklica in provenience partnerja (Todorović 2019, 69).

3. Izhodišča raziskave

216

Med zadnjim štetjem slovenskega prebivalstva leta 2002 se je za pripadnike italijanske narodnosti opredelilo 2.258 oseb – 1.840 izprašancev, ki so se opredelili kot Italijani, je živelo v slovenski Istri, in sicer 712 v koprski in ankaranski občini,³ 430 v Izoli s pripadajočimi naselji in 698 na Piranskem.⁴

Preglednica 1: Pripadniki italijanske narodne skupnosti po letih

Leto popisa	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Skupaj prebivalci	1.391.873	1.466.425	1.591.523	1.679.051	1.838.381	1.913.355	1.964.036
Italijanska narodnost	1.458	854	3.072	2.987	2.138	2.959	2.258

Vir: Šircelj (2003, 141).

V času popisov, ki jih prikazuje zgornja preglednica, se je število deklariranih pripadnikov italijanske skupnosti spreminjalo. Oblak Flander (2008) na podlagi študij etnične literature in demogeografske analize ugotavlja,

da je italijanska narodna manjšina (skupnost) v Sloveniji še bolj kot večinsko prebivalstvo soočena z demogeografskimi izzivi 21. stoletja. Še bolj kot večinsko prebivalstvo mora italijanska narodna manjšina (skupnost) v razmerah individualizacije, ob izgubljanju kolektivne zavesti na individualni ravni, relativizaciji prostora in vse večji individualni in prostorski mobilnosti iskati mehanizme, ki ji bodo omogočili preživetje v slovanskem okolju. Italijanska narodna manjšina (skupnost) v Sloveniji je namreč po spremembi državnih meja med Italijo in Jugoslavijo ter političnih dogajanjih po drugi svetovni vojni v Sloveniji doživela hud udarec (Oblak Flander 2008, 74).

Titl (1961, 19) navaja, da je v času eksodusa število Italijanov v Istri upadlo za 92 %, od konca druge svetovne vojne leta 1945 do februarja 1957 se je – kot prikazuje Titl (1965, 126) – iz slovenske Istre izselilo okoli 24.400 ljudi, med katerimi je bilo 70 % Istranov italijanskega rodu in 30 % Istranov slovenskega rodu. Kalc (2019, 150) izpostavlja, da so bile demografske spremembe zato najbolj vidne v mestih, kjer je do leta 1954 živelo večinoma italijansko prebivalstvo. Medtem ko je leta 1945 v Kopru živelo 87,4 %, v Izoli 95 % in v Piranu 91,3 % Italijanov, je bilo leta 1957 v Kopru le še 8,3 %, v Izoli 9 % in v Piranu 15,8 % pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Kalc (2019, 147) beleži tudi, da se je v desetletju po drugi svetovni vojni z repopulacijo in izgradnjo novega družbenega sistema v istrskih mestih začelo vzpostavljati popolnoma drugačno življenje od prejšnjega, ki je vplivalo tudi na jezikovno podobo istrskih mest.

Iz zadnjega popisa prebivalstva (SURS 2002) na Slovenskem izhaja, da je bila italijanščina materinščina 1.059 Koprčanov in Ankarancanov, 620 Izolanov in 1.174 Pirančanov, pogovorno (v domačem gospodinjstvu oz. v družini) je italijanščino uporabljalo 1.488 prebivalcev Slovenije – za 31,7 % ljudi je bil pogovorni jezik doma enak maternemu jeziku, ena tretjina je v zasebnem življenju govorila le slovensko, 35 % pa se je z bližnjimi pogovarjala v italijanščini in slovenščini (Šircelj 2003, 107). Leta 1991 je bila italijanščina materni jezik 3.882 prebivalcev Slovenije, v tem jeziku se je v domačem okolju sporazumevalo 45,6 % ljudi, ki so za materni jezik izbrali italijanščino, delež tistih, katerih pogovorni jezik (v domačem okolju) je bila slovenščina, je bil bistveno nižji (19,6 %), enakovredna raba slovenščine in italijanščine pa v primerjavi s podatki iz leta 1991 ne izstopa bistveno (Šircelj 2003, 97). Prikazani podatki iz leta 1991 in 2002 o maternem in pogovarjalnem jeziku pripadnikov italijanske narodne skupnosti v Sloveniji ne ponujajo jasnega uvida v rabo jezikovnih zvrsti med Italijani v Istri. Konkretnega podatka o rabi istrobeneščine med pripadniki italijanske narodne manjšine ne zasledimo niti pri drugih jezikoslovnih raziskavah, ki so potekale v istrskobeneškem govornem območju; te so se namreč osredinile predvsem na izbrano narečno besedje (cf. Cossutta 2015; Filipi 1992) in na prikaz zgodovinske prisotnosti istrobeneščine ter njeni vlogi splošnosporazumevalnega jezika vseh Istranov (Filipi 1993). Nekatere druge jezikoslovne in sociološke raziskave, ki so proučevale jezik in kulturo italijanske narodne skupnosti (cf. Mikolič 2004; Sedmak 208), so kot jezik identifikacije Italijanov v slovenski Istri prepoznale le italijanski jezik.

4. Metodologija

Pri uvodnem oz. teoretičnem delu raziskave se opiramo na temeljna zgodovinska in dialektološko-jezikoslovna spoznanja, s pomočjo katerih prikazujemo izvor, obstoj in položaj istrobeneščine v večjezični Istri skozi čas. Obenem velja izpostaviti, da rabo italijanskega knjižnega jezika in narečja v preteklosti v Istri lahko razumemo le ob poznavanju dejstva, da je bila Italija vsaj do 60. let prejšnjega stoletja izrazito dialektofona⁵ (De Mauro 1979), pri čemer obmorski del Istre, čigar narečje pripada italijanskim narečjem, ni (bil) nikakršna izjema. Večina Istranov romanskih (in slovanskih) korenin se je namreč s standardno in knjižno italijanščino prvič srečala v času Italije, ko je bila italijanščina jezik izobraževanja in administracije, kasneje – intenzivneje – pa tudi v obdobju vzpostavitve italijanščine kot uradnega jezika (ob slovenščini) na dvojezičnih območjih v Istri.

Na podlagi podatkov, ki smo jih pridobili med dialektološkimi raziskavami, ki smo jih opravili med letoma 2014 in 2020 v Kopru, Izoli, Piranu, Sečovljah, Strunjanu, Dragonji, Bertokih in Hrvatinih, smo iz pogovorov z narečnimi govorniki razbrali, da je istrobeneščina najverjetneje sporazumevalni jezik večine

pripadnikov italijanske narodne skupnosti – opazili smo, da jo nekateri govorci uporabljajo tudi v formalnih govornih položajih, a natančnejših podatkov med samimi raziskavami nismo pridobili, saj je sodelovalo manjše število govorcev, in sicer od tri do pet informantov v vsaki raziskovalni točki.

Da bi pridobili natančnejši uvid v rabo istrskobeneškega narečja med pripadniki italijanske narodne manjšine v slovenski Istri, smo opravili raziskavo, ki temelji na naslednjih hipotezah:

- za večino pripadnikov italijanske narodne skupnosti je materni jezik istrsko-beneško narečje;
- njihov jezik komunikacije – tudi v formalnih govornih položajih – je večinoma istrobeneščina;
- italijanski jezik uporabljajo predvsem s tistimi sogovorci, ki ne razumejo istrskobeneškega narečja, in z Italijani, rojenimi v Italiji;
- manjši delež anketirancev in intervjuvancev komunicira samo v istrsko-beneškem narečju;
- znanje slovenščine med pripadniki italijanske narodne manjšine je relativno slabo, izvzemši mlajše pripadnike, ki se v šoli učijo tudi slovenščine in jo uporabljajo v vsakdanji interakciji z neitalijanskimi govorci;
- večina udeležencev se istoveti bodisi z istrskobeneško oz. istrsko kulturo bodisi z italijansko kulturo.

Raziskovali smo s kvantitativnim in kvalitativnim pristopom, in sicer z anketami in pogovori oziroma intervjuji, s katerimi smo pridobili vsebinsko bogatejše odgovore. Anketni vprašalnik smo posredovali predsednikom skupnosti Italijanov, ki delujejo v Kopru, Hrvatinih, Bertokih, Ankaranu, Izoli in Piranu, ti pa so svoje člane pozvali k sodelovanju pri raziskavi. V raziskavo smo vključili tudi skupino pripadnikov italijanske narodne skupnosti, s katerimi smo opravili intervjuje, in sicer v Kopru, Izoli, Piranu, Strunjanu, Sečovljah, Bertokih in Hrvatinih.

V raziskavo, ki je potekala od oktobra do decembra 2020, smo tako vključili 232 naključno izbranih anketirancev, 87 moških in 145 žensk, starih med 19 in 98 let, in 50 intervjuvancev, starih od 25 do 90 let, med katerimi je bilo 30 žensk in 20 moških, ki so bili izbrani s strategijo snežne kepe. Glede na starostno strukturo je bilo število udeležencev v raziskavi z anketo sledeče: od 19 do 30 let – 21 anketirancev, od 31 do 45 let – 62 anketirancev, od 46 do 55 let – 52 anketirancev, od 56 do 70 let – 60 anketirancev in od 71 do 98 let – 39 anketirancev. Pri intervjujih je sodelovalo osem oseb, starih med 19 in 30 let, devet oseb, starih od 31 do 45 let, enajst oseb, starih med 46 in 55 let, dvanajst oseb, starih med 56 do 70 let, in deset oseb, starih od 71 do 98 let.

Udeležence pri raziskavi smo spraševali o njihovem maternem jeziku, o jeziku matere in očeta, o jezikih, ki jih uporabljajo doma, na delovnem mestu ali v šoli, o rabljenih jezikih v izvorni družini, o jeziku partnerja, o jezikih, ki jih uporabljajo z otroki ali nečaki, sorodniki, vnuki, sonarodnjaki, znanci in

prijatelji slovenskega rodu; izprašanci so določili tudi stopnjo razumevanja istrskoslovenskega narečja in ocenili svoje znanje slovenskega in italijanskega knjižnega jezika – določili so jezike, ki jih uporabljajo v uradnih ustanovah, in okoliščine, v katerih govorijo le italijansko; označili so tudi jezike, v katerih razmišljajo, sanjajo in berejo. Anketiranci in intervjuvanci so pri večini vprašanj, ki se nanašajo na rabo jezikov v njihovem vsakdanu, lahko izbirali med naslednjimi narečji in jeziki: istrskobeneško narečje, istriotsko narečje, tržaška italijanščina, neko drugo italijansko narečje, slovensko istrsko narečje, knjižna italijanščina, pogovorna italijanščina, knjižna slovenščina in pogovorna slovenščina. Pri omenjenih vprašanjih so lahko vsakič dopisali tudi druge rabljene jezike, ki niso bili navedeni med odgovori (na primer čakavsko istrsko narečje, hrvaški jezik, srbski jezik idr.). Udeležene v raziskavi smo spraševali tudi po televizijskih programih, ki jih spremljajo, o pogostosti daljših obiskov Italije, o kulturni in domovinski pripadnosti ter o pomenu, ki ga pripisujejo ohranjanju bodisi narečja bodisi italijanskega jezika. Anketa je bila izpisana v italijanskem jeziku, z intervjuvanci smo se prav tako pogovarjali v italijanščini. Odgovori v istrskobeneškem narečju, ki smo jih pridobili med intervjuji, so v prispevku zapisani v poenostavljeni fonetični transkripciji.

5. Rezultati raziskave

5.1 Istrskobeneško narečje v vsakdanjem življenju pripadnikov italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri

Iz rezultatov raziskave izhaja, da je istrskobeneško narečje materni jezik 65 % anketiranih – 7 % jih je za svojo materinščino izbralo pogovorno različico italijanščine, za dodatnih 7 % anketiranih je materinščina slovensko istrsko narečje, 6 % vprašanih pravi, da je njihov materni jezik knjižna italijanščina, za ostale vprašane pa je materni jezik pogovorna slovenščina, knjižna slovenščina, istriotsčina, italijansko tržaško narečje, neko drugo italijansko narečje ali kakšen drug jezik. Med tistimi anketiranci, ki izhajajo iz jezikovno mešanih družin, je 43 % istrskobeneško narečje opredelilo kot jezik matere, 31 % pa kot jezik očeta. Starši anketirancev kot materni jezik govorijo (oz. so govorili) poleg istrskobeneškega narečja tudi pogovorno italijanščino, slovensko istrsko narečje, pogovorno slovenščino, tržaško italijanščino, istriotsko narečje, čakavsko istrsko narečje, druga italijanska narečja in druge jezike.

Za vse pripadnike italijanske narodne skupnosti, s katerimi smo opravili intervjuje, je istrobeneščina materni jezik in obenem jezik, v katerem se najbolj spontano izražajo; knjižno italijanščino, ki jo prav tako večinoma dojemajo kot svoj jezik, pa večinoma uporabljajo le z Italijani, ki prihajajo iz Italije, obenem pa je italijanski jezik za intervjuvance tudi vez z italijansko državo in kulturo:

Litaljan že inportante, že la lingua dela noštra patrija, pero la me lengua del kuor že solo el noštro dijaletto, de picì non šavejmo parlar altro [...] (Intervju 11).

Italijanščina je pomembna, ker je jezik naše domovine, jezik mojega srca pa je samo naše narečje, kot otroci nismo poznali drugega jezika [...]

 (Intervju 11, prevod).

Za 74 % anketiranih je istrobeneščina jezik družine, iz katere izhajajo – večina od teh je v družini govorila/govori le istrskobeneško, preostali vprašanci pa so poleg omenjenega narečja doma uporabljali ali uporabljajo tudi druge jezike, na primer pogovorno slovenščino, pogovorno italijanščino, slovensko istrsko narečje, tržaško italijansko narečje, istriotsko narečje, hrvaško čakavsko narečje, neko drugo italijansko narečje, bosanski jezik, srbski jezik itd.

36 % anketirancev je označilo, da se doma pogovarja samo v istrskobeneškem narečju, slaba tretjina vprašanih govori doma istrskobeneško narečje ter druge jezike in narečja, manj kot 30 % vprašanih pa doma govori izključno v drugih jezikih. Jeziki, ki jih anketiranci govorijo samostojno ali ob istrskobeneškem narečju, so pogovorna slovenščina, pogovorna italijanščina, knjižni slovenščina in italijanščina, slovensko istrsko narečje, tržaška italijanščina, istriotščina, hrvaščina in srbsčina. Materni jeziki partnerjev vprašanih so pogovorna slovenščina (26 %), istrskobeneško narečje (19 %) ali knjižna slovenščina (15 %). Drugi navedeni jeziki (kot materinščina partnerja) so tudi slovensko istrsko narečje, istriotščina, italijansko tržaško narečje, hrvaščina, madžarščina, furlanščina idr.

O jeziku sporazumevanja v njeni družini nam je pripovedovala intervjuvanka iz Izole, rojena leta 1935. Njen oče je bil Italijan iz Izole, mati pa se je še kot otrok priselila iz Sočerge. Kmalu po prihodu v Izolo se je priučila istrskobeneškega narečja, saj se je – po intervjuvankinem mnenju – po navadi jezikovno prilagodil tisti, ki se je priselil v nek kraj ali hišo.

Me pare jera izolano, la mama la jera nada a Sočerga. De pikola la jera venjuda abitar a Izola e ga inpara el dijaletto izolan. A kaža še parlava šolo in izolan [...]. Prima dela gwera, la ġente ke la venjiva de fora, la še datava aj italjani. Dopo la gwera i parlava kome i voleva [...] (Intervju 23).

Oče je bil Izolan, mama pa se je rodila v Sočergi. V Izolo je prišla kot deklca in se je naučila izolskega narečnega govora. Doma smo govorili samo izolsko [...]. Pred vojno so se priseljenci prilagajali Italijanom, po vojni pa so govorili, kot so hoteli [...]

 (Intervju 23, prevod).

Intervjuvankin mož, ki je izhajal iz Dornberka, sicer učitelj v izolski italijanski osnovni šoli, je z njo govoril italijansko, ona je uporabljala le istrobeneščino, s hčerama pa sta govorila vsak v svojem jeziku:

Delala sem v izolski bolnišnici. Do leta 1952 sem govorila samo italijansko, nisem poznala niti ene slovenske besede. Moj mož, ki je bil iz Dornberka, je znal italijansko, saj je bil učitelj v italijanski osnovni šoli v Izoli. Vedno je pravil: "Kar govori v tvojem narečju, saj te razumem." On je govoril italijansko, jaz pa istrskobeneško. S hčerama sva govorila vsak po svoje – jaz v izolskem narečnem govoru, on v slovenščini. Starejša hči je obiskovala italijansko šolo, mlajša pa slovensko (Intervju 23, prevod istrskobeneškega besedila).

Večina (60 %) vprašanih se z otroki ali nečaki, v kolikor nimajo otrok, pogovarja le v istrskobeneškem narečju, v odgovorih drugih anketirancev pa opazimo tudi pretežno rabo pogovorne italijanščine, pogovorne slovenščine, knjižne italijanščine, knjižne slovenščine, slovenskega istrskega narečja, nekega drugega italijanskega narečja, istriotščine, hrvaščine, hrvaškega čakavskega narečja idr.

O jeziki, ki jih uporablja z domačimi, smo se pogovarjali tudi z intervjuvanko iz Hrvatinov (Intervju 3), ki nam je povedala, da se z možem in sinovoma pogovarja le v istrskobeneškem narečju, ko sta prisotni tudi njuni partnerki, ki sta Slovenki, govorijo le pogovorno slovensko, z vnukinjama pa govori italijansko, s pogosto rabo narečnih besed, kot na primer *karega* (stol), *kotola* (krilo), *šugaman* (brisača).

Med anketiranci, ki imajo vnuke, se 70 % z vnuki pogovarja v istrskobeneškem narečju – med njimi 85 % govori z vnuki le istrskobeneško, drugi pa poleg omenjenega narečja govorijo pretežno pogovorno slovensko, pogovorno italijansko, knjižno italijansko, tržaško italijansko in istriotsko, kar lahko povežemo z jezikom partnerja.

Intervjuvanci, ki z vnuki ne govorijo v narečju, razlog za to pripisujejo bojzani svojih otrok, da bi narečje vplivalo na kvaliteto znanja italijanskega jezika otrok, še posebej tistih, ki obiskujejo italijansko šolo. Iz analize anket izhaja, da v komunikaciji med partnerjema in njunim otrokom/otroki prevladuje pogovorna slovenščina (kot jezik okolja), ki jo govorijo predvsem pripadniki italijanske narodne skupnosti, mlajši od 60 let.

V istrskobeneškem narečju se s sorodniki pogovarja kar 73 % anketiranih; tretjina izmed teh s sorodniki govori poleg istrobeneščine tudi druge jezike, in sicer pogovorno slovensko, pogovorno italijansko, knjižno italijansko, slovensko istrsko, hrvaško, srbsko idr., odvisno od izvora sorodnikov.

Največ vprašanih (okoli 60 %) sanja in razmišlja v istrskobeneškem narečju – manjši delež znotraj omenjenega sanja tudi v knjižni in pogovorni italijanščini, drugi vprašani pa razmišljajo in sanjajo v slovenskem istrskem narečju, tržaški italijanščini in istriotščini. Med jeziki, v katerih anketiranci razmišljajo in sanjajo, so tudi hrvaščina, srbsščina, čakavsko istrsko narečje idr.

Velik delež anketirancev (okoli 70 %) se s sonarodnjaki pogovarja le istrskobeneško, preostali anketiranci pa z v Istri živečimi Italijani govorijo tudi pogovorno in knjižno italijansko ter tržaško italijansko. Neznaten delež vprašanih se s sonarodnjaki pogovarja v pogovorni slovenščini ali v slovenskem knjižnem

jeziku. Kriterij izbire med narečno in zborno italijanščino v komunikaciji s sonarodnjaki je po mnenju nekaterih intervjuvancev odvisen od govornega položaja.

Med anketiranci in intervjuvanci, ki govorijo le istrskobeneško narečje, prevladujejo posamezniki, ki so starejši od 70 let. Večina je delo opravljala pretežno doma in niso imeli stikov s slovenskim prebivalstvom, obenem pa niso imeli dejanske potrebe, da bi se naučili knjižne italijanščine.

Intervjuvanka iz Izole, ki govori le istrskobeneško narečje, nam je razložila:

Še mi volesi parlar in lingua me konfondeši. Še mi volesi parlar in lingua non la saveši naenka parlar. Non go maj parla l'italjan ġusto. Forsi lo parlaši ankora pežo delo žloven. Non me sento de parlar in lingua, in lingua non son mi, ma sarija un altra (Intervju 15).

Če bi želela govoriti knjižno, bi se zmedla. Če bi želela govoriti knjižno, sploh ne vem, če bi znala kaj povedati. Nikoli nisem govorila prave italijanščine. Morda bi jo govorila slabše kot slovenščino. Če bi govorila knjižno, bi se počutila nelagodno, v knjižni italijanščini ne bi bila jaz, bila bi nekdo drug (Intervju 15, prevod).

Domačinka iz Pirana nam je pojasnila, da je njena mati, ki se je rodila leta 1921 v Parecagu, poznala samo nekaj slovenskih besed.

Moja mati je poznala samo tri slovenske besede, in sicer palačinke, saj jih je vedno pekla za sosedove otroke, in še dve, ki se jih sedaj ne spomnim (Intervju 44, prevod italijanskega besedila.).

Za 56 % vprašanih je ohranjanje istrskobeneškega narečja zelo pomembno, za 41 % je pomembno, za 3 % vprašanih pa je ohranjanje narečja nepomembno. Tudi iz pogovorov z intervjuvanci smo razbrali, da je želja po ohranjanju materinščine prisotna pri večini govorcev; ti pristne lokalne narečne posebnosti negujejo v pogovoru z najbližjimi, kot izhaja iz pričevanja intervjuvanke iz Izole:

Moja mati, ki je živela do 94. leta, je govorila samo istrskobeneško. Imela sem srečo, da sem lahko negovala svojo materinščino, in sicer tisto različico, ki sem jo govorila kot otrok v Izoli (Intervju 40, prevod istrskobeneškega besedila.).

5.2 Raba italijanskega knjižnega jezika med pripadniki italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri

Iz raziskave izhaja, da je le 24 % vprašanih knjižno italijanščino prvič slišalo v domačem okolju; kar 53 % vprašanih se je s knjižno italijanščino prvič srečalo v vrtcu ali v osnovni šoli, med njimi prevladujejo posamezniki, ki so starejši od 60 let, 23 % pa se jih je z italijanskim jezikom seznanilo preko televizije in radia.

Tudi intervjuvanka iz Bertokov nam je razložila, da je knjižno italijanščino prvič slišala po radiu in televiziji, kasneje pa v šoli.

Oče je govoril bertošansko italijansko,⁶ mati pa je govorila 'pu dumače' – slovensko narečje. Italijanski in slovenski knjižni jezik sta bila pri nas doma kot tuja jezika (Intervju 33, prevod italijanskega besedila).

Zanimalo nas je tudi, s kom se pripadniki italijanske narodne skupnosti pogovarjajo izključno v italijanskem knjižnem jeziku. Med odgovori se najpogosteje pojavlja razlaga, da italijansko govorijo le z Italijani iz Italije, v službi ali pa italijanskega jezika sploh ne uporabljajo.

48 % anketirancev svoje znanje italijanskega jezika ocenjuje kot odlično, 34 % kot prav dobro, 16 % kot dobro, 2 % pa kot zadostno. Le en vprašani ocenjuje svoje znanje italijanščine kot nezadostno. Nasprotno pa Izolan Silvano Sau (Beržan 2008, 110) poudarja, da "večina mladih, ki obiskujejo italijanske šole, na ravni izraznosti, izgovarjave in naglasa poseduje govor, ki je tuj italijanskemu in ki uničuje naravno muzikalnost, melodioznost in organskost ne le izvornega narečja, ampak tudi italijanščine".

Iz odgovorov lahko razberemo, da se ohranjanje knjižne italijanščine zdi zelo pomembno 63 % anketirancev, 35 % jih meni, da je ohranjanje omenjenega jezika pomembno, 2 % pa menita, da ohranjanje knjižne italijanščine sploh ni pomembno.

Za standardni jezik in narečje je po navadi značilno diglosično razmerje, ki implicira rabo dveh zvrsti jezika za različni funkcijski področji, na primer standardni jezik v javni sferi in narečje v domačem okolju. Italijanski jezik in istrskobeneško narečje sta, nasprotno, v dilaličnem razmerju, saj se njuna raba glede na govorni položaj pogosto prekriva in ni vezana na formalne in neformalne komunikacijske situacije. 21 % vprašanih ima možnost istrskobeneško narečje negovati tudi na svojem delovnem mestu – poleg omenjenega narečja v službi govorijo tudi pogovorno italijanščino, knjižno italijanščino, knjižno in pogovorno slovensko, slovensko istrsko narečje, čakavsko narečje in tržaško italijanščino.

Intervjuvanci so nam razložili (Intervju 2; Intervju 11; Intervju 26), da se v italijanskih vrtcih in šolah večina vzgojiteljev, učiteljev in profesorjev pogovarja v istrobeneščini, z otroki, učenci in dijaki pa govorijo knjižno italijansko. Istrobeneščino v uradnih govornih položajih uporabljajo tudi nekateri uradniki in predstavniki italijanske narodne skupnosti, njeno rabo pa prilagajajo posameznim situacijam. Intervjuvanec (Intervju 4), ki je član skupščine Italijanske unije, najvišjega organa italijanske skupnosti, nam je pojasnil, da potekajo sestanki skupščine vedno v narečju, zapisniki pa so napisani v knjižni italijanščini.

Intervjuvanka iz Hrvatinov, ki je bila zaposlena na italijanskem programu Radia Koper, nam je razložila:

Po uveljavitvi dvojezičnosti so italijanske institucije potrebovale kader, s pomočjo katerega bi okrepili italijanski jezik in kulturo. V italijanskih šolah in drugih ustanovah so zato zaposlili tudi intelektualce iz hrvaškega dela Istre in Italije. Z Istrani iz Hrvaške smo se pogovarjali v istrobeneščini, s kolegi iz slovenske televizije in radia v slovenščini, z Italijani iz Italije pa v italijanščini (Intervju 3, prevod istrskobeneškega besedila).

Starejši intervjuvanci, ki še pomnijo povojna priseljevanja v mesta, so nam razložili, da so takrat prvič slišali tudi druge jezike. Podobno nam je povedala domačinka iz Kopra:

Večina mestnega prebivalstva je govorila samo istrskobeneško. Tisti, ki so bili šolani, so govorili tudi knjižno italijansko. Priseljenci iz raznih slovenskih krajev (veliko je bilo učiteljev in kulturnikov) so govorili svoja narečja in knjižno slovensko, tisti, ki so prihajali s Primorske so znali tudi italijansko. V prazne hiše, ki so jih zapustili Italijani, so se kasneje priselili tudi Hrvati, Bosanci, Srbi, Črnogorci in drugi Jugoslovani. Po vojni so začeli graditi nove bloke v predmestju Kopra, Izole in Pirana [...] (Intervju 26, prevod italijanskega besedila).

5.3 Raba slovenskega knjižnega in pogovornega jezika med pripadniki italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri

Vprašani pripadniki italijanske narodne skupnosti se z znanci slovenskih korenin večinoma pogovarjajo v pogovorni ali knjižni slovenščini, ostali pa pretežno v istrobeneščini (22 %), pogovorni italijanščini (19 %) in slovenskem istrskem narečju (16 %). 91 % vprašanih razume slovensko istrsko narečje, govori pa ga le polovica anketirancev – za nekatere izmed njih (7 %) je omenjeno narečje materni jezik.

Anketirance smo spraševali tudi po samooceni lastnega znanja slovenskega knjižnega jezika – 2 % vprašanih sta odgovorila, da slovenščine sploh ne obvladata, 2 % sta svoje znanje slovenščine ocenila z oceno 1 (od 5), 12 % vprašanih svoje znanje ocenjuje kot zadostno, 34 % meni, da slovenski jezik poznajo dobro, 35%, da obvlada slovenski jezik zelo dobro, 15 % pa je mnenja, da je njihovo znanje odlično.

Med anketiranci in intervjuvanci, ki svoje znanje slovenščine ocenjujejo kot zelo slabo ali slabo, prevladujejo posamezniki, ki so starejši od 70 let. Pri večini intervjuvancev smo zaznali močno interferenco z italijanščino in/ali istrobeneščino – denimo raba imenovalniške oblike namesto rabe sklonov, italijanska sintaksa, pogosto zatekanje k italijanizmom ipd.

Intervjuvanka iz Sečovelj nam je pojasnila, da se je s slovenskim jezikom prvič srečala, ko je bila stara šestnajst let:

Delati sem začela pri šestnajstih letih in nisem poznala niti ene slovenske besede. Obiskovala sem italijansko šolo, doma smo govorili samo v italijanskem narečju. Slovenščino sem se naučila v službi, s sodelavkami (Intervju 7, prevod istrskobeneškega besedila).

Tudi intervjuvanka iz Izole je pojasnila, da se je slovenščine naučila v službi, kjer je govorila istrskobeneško s tistimi sodelavci, ki so jo razumeli:

A kaža parljamo sempre italjan, el noštro italjan, el dijaletto, kwel ke dešo i študjoži i čama istroveneto. Noj parljamo el dijaletto italjan, kwej su dej monti i parlava el dijaletto zloven. Al lavor parlavo in dijaletto italjan, ma kon čerte dovevo parlar in sloven. Kuando lavoravo in Mekano gavevo un kapo ke parlava šolo sloven e pošo dir ke kon lu go inpara un po de sloven, na šaj volte diževo: 'O, dio, kome se diži [...]', e lu rideva (Intervju 15).

Doma smo govorili vedno italijansko, v našem narečju, ki mu strokovnjaki pravijo istrobeneščina. Mi smo govorili italijansko narečje, tisti gor s hribov pa slovensko narečje. V službi sem govorila v italijanskem narečju, z nekaterimi (sodelavci) pa sem pogovarjala v slovenščini. Ko sem delala v Mehanotehniki, sem imela nadrejenega, ki je govoril samo slovensko in lahko rečem, da sem se prav z njim naučila slovenščine, a sem pogosto rekla: 'O, bog, kako se že reče [...]' in on se je smejal (Intervju 15, prevod).

Podobno nam je povedala tudi intervjuvanka iz Pirana, ki se spomni, da so nekateri Italijani v letih po koncu druge svetovne govorili zelo slabo slovensko:

Zaposlila sem se v banki. Da bi izboljšala svojo slovenščino, sem šla na trimesečni tečaj. Ker sem delala s številkami in nisem imela neposrednega stika s strankami, sem se v službi kljub neznanju slovenščine dobro znašla. V tistem času smo Italijanke v službi govorile nekako tako: 'Dame le škarje!' ('Daj mi škarje!') ali 'Pasime i trakci!' ('Podaj mi trakce!') ipd. (Intervju 44, prevod italijanskega besedila).

Polovica vprašanih bere leposlovje le v italijanskem jeziku, polovica pa tako v slovenščini kot v italijanščini – pri slednji izstopajo anketiranci, ki so stari od 19 do 45 let.

V raziskavi smo se posvetili tudi vprašanju jezikov, ki jih pripadniki italijanske narodne skupnosti uporabljajo v uradnih institucijah, kjer lahko (na podlagi zakona o dvojezičnosti) uporabljajo italijanski jezik. 56 % izprašanih v uradnih govornih položajih govori pogovorno in knjižno slovensko, okoli 30 % govori pogovorno in knjižno italijanščino, 9 % pa govori le istrskobeneško.

Intervjuvanci, ki v uradnih ustanovah ne govorijo italijansko ali narečno italijansko, so nam pojasnili, da bi se sicer želeli sporazumevati v italijanskem jeziku, a da je raba slovenskega jezika v sicer dvojezičnih uradnih ustanovah samoumevna in veliko bolj praktična, saj se jim je večkrat zgodilo, da je bila njihova komunikacija s slovensko govorečimi uslužbenci v italijanskem jeziku otežkočena zaradi nepripravljenosti in neznanja uslužbencev. Iz raziskave izhaja,

da se anketiranci in intervjuvanci, ki svoje znanje slovenščine ocenjujejo kot dobro, zelo dobro in odlično, pogosteje odločijo za rabo slovenskega jezika v uradnih ustanovah. Nekaj intervjuvancev (Intervju 3; Intervju 18; Intervju 49) je poudarilo, da kljub razmeroma dobremu znanju slovenščine zahtevajo rabo italijanskega jezika, da bi ohranili svoj jezik in pravice na dvojezičnem območju slovenske Istre.

Vedno smo bili prisiljeni govoriti slovensko, ker italijansko govori zelo malo ljudi. Za nekatere uradnike je italijanščina kot arabščina. Če je le možno, govorim italijansko (Intervju 18, prevod italijanskega besedila).

Nekateri intervjuvanci so izpostavili (Intervju 2; Intervju 26; Intervju 49), da v italijanščini govorijo le s tistimi uradniki, ki jih poznajo že vrsto let, z drugimi pa se sporazumevajo v pogovorni ali knjižni slovenščini. Tudi Baloh (1995/1996) ugotavlja, da bo pripadnik italijanske narodne skupnosti slovenščino rabil povsod tam, kjer mu bo raba italijanskega jezika iz kakršnega koli vzroka onemogočena. Eden najpogostejših vzrokov je nepoznavanje manjšinskega jezika s strani večine.

Intervjuvanka iz Kopra, ki v uradnih ustanovah vedno uveljavlja pravico do rabe italijanskega jezika, nam je pojasnila:

Parlo sloveno, ma non lo parlo bene. Lo parlo quando proprio devo perché altrimenti non si riesce a vivere [...]. Di regola uso la lingua italiana nelle istituzioni ufficiali, qualche volta non mi capiscono e dovrebbero avere l'obbligo di andare a chiamare una persona che mi capisce. In posta l'altra volta ho avuto problemi. L'addetta mi ha detto: 'Ne razumem.' e ha cominciato a parlare in inglese. Se uno non mi capisce e me lo dice in modo educato posso anche passare allo sloveno [...] (Intervju 2).

Govorim slovensko, a ne dobro. Slovenščino govorim, ko moram, sicer je težko preživeti [...]. Italijanščino vedno uporabljam v uradnih ustanovah, kakšenkrat me ne razumejo, a bi morali poklicati koga, ki zna italijansko. Zadnjič sem imela na pošti težave. Uslužbenka mi je rekla: 'Ne razumem.' in je začela govoriti angleško. Če me kdo ne razume in se odzove na prijazen način, lahko tudi preidem na slovenščino [...]

(Intervju 2, prevod italijanskega besedila).

Intervjuvanka iz Pirana nam je pojasnila, da njen osebni zdravnik ne zna italijanščine, zato se pred pregledom seznanila z ustreznimi izrazi za simptome,⁷ ki ji jih med pregledom razloži:

Moj zdravnik govori samo slovensko. Da bi mu opisala simptome, sem zadnjič na spletu poiskala, kako se po slovensko reče *brividi* (tresenje, mraz) in *prurito* (srbež). Preden grem k zdravniku, v italijanščini zapišem težave, ki jih imam, in tam postopoma prevajam besede v slovenščino (Intervju 44, prevod italijanskega besedila).

5.4 Kultura in domovinska pripadnost pripadnikov italijanske narodne skupnosti v slovenski Istri

227

50 % anketirancev spremlja samo italijanske televizijske programe, in sicer RAI, Mediaset in TV Koper-Capodistria (italijanski program), druga polovica anketirancev poleg omenjenih programov spremlja tudi slovenske programe, in sicer TV Koper-Capodistria (slovenski program), TV SLO 1 in POP TV; anketiranci so ob omenjenih prevladujočih programih navedli še vrsto drugih programov (v različnih jezikih), ki jih spremljajo. Iz pogovorov z intervjuvanci smo razbrali, da v italijanskem jeziku spremljajo predvsem razvedrilne programe, v slovenščini pa večinoma le informativne oddaje, da bi se seznanili s pomembnimi informacijami, povezanimi z življenjem v Sloveniji.

Anketirance smo spraševali tudi po kulturi, s katero se identificirajo: večina vprašanih se poistoveti z istrskobeneško oz. istrsko obmorsko kulturo, sledijo italijanska, splošna istrska in slovenska kultura. Velik odstotek vprašanih se identificira z dvema kulturama, na primer z istrskobeneško in italijansko kulturo, istrsko in italijansko kulturo, istrskobeneško in slovensko kulturo ipd.

Intervjuvanka iz Strunjana nam je svoje dojemanje italijanske in istrskoitalijanske kulture razložila takole:

Mislim, da smo skoraj vsi Italijani iz Istre pravzaprav istrski Italijani, naš jezik in kultura se bistveno razlikujeta od jezika in kulture Italijanov, ki so se rodili v Italiji, čeprav smo z Italijo močno povezani (Intervju 9, prevod italijanskega besedila).

Podobne odgovore smo dobili tudi na vprašanje o domovinski pripadnosti. Polovica anketiranih kot svojo domovino dojema le obmorski del Istre, kar lahko razumemo kot subregionalno opredelitev prebivalcev; drugi vprašani pa so izbrali več možnosti, na primer Istro in Italijo, Italijo in obmorski del Istre, Slovenijo in Italijo ipd. Nekaj vprašanih svojo domovino enači z rodnim krajem (Medica 1998; Zupančič 1997), na primer s Piranom, Izolo, Koprom ipd. Tudi Kerma in Plesec (2001) ugotavljata, da sta lokalnoteritorialna oziroma regionalna opredelitev prebivalcev v slovenski Istri dominantni in se le v določenih kontekstih povsem umakneta nacionalni opredelitvi.

6. Zaključek

Italijani, ki živijo na istrskem polotoku, svoje jezike in kulturo negujejo od 2. stoletja pr. n. št., in sicer od časa romanizacije dalje. Sprva so govorili le istrsko romanščino, ki se je razvila iz govorjene latinščine, kasneje, v času Beneške republike, pa je večina govorcev svoj jezik nadomestila z beneščino, ki se je v Istri utrdila kot istrskobeneško narečje. Ob romanskem prebivalstvu vsaj od 7.

stoletja dalje bivajo tudi Istrani slovanskih korenin, ki svoje narečje ohranjajo v zaledju istrskih mest. Do konca druge svetovne vojne je bila istrobeneščina glavni sporazumevalni jezik za vse Istrane, maloštevilni domačini romanskih korenin pa so poznali tudi italijanski knjižni jezik, ki je leta 1947 ob slovenščini postal uradni jezik v izbranih – dvojezičnih krajih obmorskega dela Istre.

Raziskava, ki smo jo izvedli med pripadniki italijanske narodne skupnosti, ki živijo v slovenski Istri, je potrdila, da je istrobeneščina materni in splošnosporazumevalni jezik večine istrskih Italijanov. Ohranjajo jo v neformalnih in formalnih govornih položajih in jo prenašajo na svoje potomce. Posebnosti posameznih istrskobeneških govorov (npr. koprski narečni govor, strunjanski narečni govor idr.) narečni govorci negujejo v domačem krogu in s sonarodnjaki, splošno istrobeneščino, za katero je značilno opuščanje posameznih jezikovnih oz. lokalnih posebnosti, pa uporabljajo s sogovorci, ki prihajajo iz drugih istrskobeneških krajev.

Pridobljeni podatki prav tako potrjujejo hipotezo, da pripadniki italijanske narodne skupnosti govorijo italijansko večinoma le z Italijani iz Italije in v izbranih – izrazito formalnih – govornih položajih, na primer v radijskih in televizijskih oddajah, v pisni komunikaciji, z otroki v vrtcih ter z učenci in dijaki v šolah ipd. Iz anket in intervjujev izhaja tudi, da se nekateri vprašani v italijanskem narečju pogovarjajo tudi v službi; predvsem gre za tiste pripadnike italijanske narodne skupnosti, ki so – kot omenjeno – zaposleni v različnih italijanskih institucijah, kot denimo na radiu, televiziji, v vrtcih, šolah, skupnostih Italijanov, raznih političnih in kulturnih ustanovah ipd.

V raziskavi smo potrdili hipotezo, da manjši delež vprašanih komunicira samo v istrskobeneškem narečju, pri čemer velja poudariti, da med njimi izrazito prevladujejo govorci, stari med 71 in 98 let.

Večina govorcev (69 %) ocenjuje svoje znanje slovenskega jezika kot dobro ali prav dobro. Analiza anket in intervjujev je potrdila, da uporabljajo pretežno istrskobeneški in italijanski jezik s sporadično rabo slovenskih (pogovornih) besed in stavkov predvsem govorci, stari med 71 in 98 let. Samoocena znanja slovenskega jezika je boljša pri mlajših anketirancih, ki v stiku s Slovenci govorijo pretežno pogovorno in knjižno slovensko. To so predvsem govorci, stari med 19 in 55 let, ki so se v italijanski osnovni in srednji šoli učili tudi slovenščine.

Večji delež anketirancev in intervjuvancev v uradnih, sicer dvojezičnih ustanovah govori pogovorno in knjižno slovensko; med pogovori, ki smo jih opravili, so nam udeleženci pojasnili, da uradniki pogosto ne poznajo italijanskega jezika in niso pripravljani govoriti v italijanščini, zato se jim večinoma jezikovno prilagodijo sami.

Raziskava je tudi potrdila, da večina anketirancev in intervjuvancev svojo kulturo in domovino definira subregionalno in regionalno, a se zato ne odreka matični domovini in se poleg z Istro, obmorsko Istro ali s svojim domačim krajem istoveti tudi z italijansko kulturo in državo.

Istrskobeneško narečje je po koncu druge svetovne vojne z množičnim izseljevanjem mestnega italijanskega prebivalstva izgubilo kar 90 % svojih govorcev. Od takrat v mestih sobiva s številnimi prinesenimi (priseljanimi) slovanskimi jeziki in narečji, a je kljub temu ostalo glavni sporazumevalni kod avtohtonih meščanov. Kot vsa druga narečja se je tudi to narečje od sredine prejšnjega stoletja spreminjalo – njegovi govorci so opustili številne izraze, ki ne odsevajo več nekdanjega načina življenja, v svoje narečje pa spretno vpeljujejo neologizme iz standardne italijanščine, ki pričajo o sodobnem načinu življenja.

Italijanska unija, pravno registrirana kot društvo v Sloveniji (s sedežem v Kopru) in na Hrvaškem (s sedežem na Reki), se zavzema za ohranjanje in razvoj narodne, kulturne in jezikovne identitete pripadnikov italijanske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji in v Republiki Hrvaški (Diabaté et al. 2012, 29–30). V času popisa hrvaškega prebivalstva, ki je potekal septembra in oktobra 2021, je z različnimi aktivnostmi spodbujala njene člane k izrekanju italijanske identitete. V ta namen so pripravili več posnetkov, v katerih pripadniki italijanske narodne skupnosti v krajših videih povejo, da so ponosni na svoj jezik, kulturo in identiteto, in sicer v italijanskem knjižnem jeziku: *Sono fiero di dichiarare la mia lingua, la mia cultura e la mia identità* (Ponosna sem, da lahko izrazim svoj jezik, svojo kulturo in svojo identiteto) (Unione italiana 2021b) in v istrskobeneškem narečju: *Mi so fjera de dikjarar la mija lingua, kultura e identita* (Ponosna sem, da lahko izrazim svoj jezik, kulturo in identiteto) (Unione italiana 2021a).

Kako dolgo bo istrskobeneško narečje, ki je bilo leta 2021 vpisano v uradni Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije, ostalo solidarnostna vez med pripadniki italijanske narodne skupnosti in osrednji element v procesu socializacije tu živečih Italijanov, je odvisno od pomena in vloge, ki mu ju bodo pripisali potomci današnjih govorcev v prihodnosti.

Intervjuji

- Intervju 2 – O. G., Koper, 2020.
- Intervju 3 – N. B., Hrvatini, 2020.
- Intervju 4 – D. F., Koper, 2020.
- Intervju 7 – P. R., Sečovlje, 2020.
- Intervju 9 – M. S., Strunjan, 2020.
- Intervju 11 – D. Z., Izola, 2020.
- Intervju 15 – A. M. Š., Izola, 2020.
- Intervju 18 – A. D., Izola, 2020.
- Intervju 23 – E. C., Izola, 2020.
- Intervju 26 – G. P., Koper, 2020.
- Intervju 33 – B. N., Bertoki, 2020.
- Intervju 40 – D. B., Izola, 2020.
- Intervju 44 – O. L., Piran, 2020.
- Intervju 49 – O. D., Koper, 2020.

Literatura in viri

230

- Baloh, B., 1995. Položaj slovenščine pri italijanski narodnosti skupnosti v Slovenski Istri. *Jezik in slovstvo* 41 (3), 129–148.
- Beržan, D., 2008. *Scoi e onde de vita: poesie in dialetto isolano*. Il Mandracchio, Isola.
- Bidwell, C. E., 1967. Colonial Venetian and Serbo-Croatian in the Eastern Adriatic: A Case Study of Languages in Contact. *General Linguistics* 7 (1), 13–30.
- Cossutta, R., 2015. *Ribiška jezikovna in kulturna dediščina v Tržaškem zalivu*. Založba Annales, Koper.
- Crevatin, F., 1989. Istroromanzo. V G. Holtus, M. Metzeltin & Ch. Schmitt (ur.) *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Vol. 3. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 549–562.
- Darovec, D., 2001. Koprška škofija in Slovani od srednjega do novega veka. *Acta Histriae* 9 (1), 73–120.
- Darovec, D., 2008. *Kratka zgodovina Istre*. Založba Annales, Koper.
- De Mauro, T., 1979. *Lingue e dialetti*. Editori Riuniti, Roma.
- Diabaté, C., Vincoletto R. & Tremul, M., 2012. *Conoscere.it: un viaggio nel mondo delle istituzioni italiane in Slovenia e in Croazia*. Unione italiana, Capodistria.
- Filipi, G., 1992. *Ornitološki slovar slovenske Istre*. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- Filipi, G., 1993. Istriotski jezikovni otoki v Istri. *Annales. Series Historia et Sociologia* 3 (3), 275–284.
- Filipi, G., 1999. Diahrono in sinhrono prepletanje govorov v slovenski Istri na primerih ornitonimijskega gradiva. V Z. Zorko & M. Koletnik (ur.) *Logarjev zbornik: referati s 1. mednarodnega dialektološkega simpozija v Mariboru*. Slavistično društvo, Maribor, 287–297.
- Kalc, A., 2019. The Other Side of the “Istrian Exodus”: Immigration and Social Restoration of Slovenian Coastal Towns in the 1950s. *Dve domovini / Two Homelands* 49, 145–162.
- Kerma, S. & Plesec, T., 2001. Slovenska Istra – laboratorij za preučevanje regionalne identitete. *Annales. Series Historia et Sociologia* 11 (26), 309–318.
- Kos, M., 1950. O starejši slovanski kolonizaciji v Istri. V *Razprave 1 – Razred za zgodovino in društvene vede*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, [1–28].
- Krmac, N., Fon, A. & Lepičnik Vodopivec, J., 2019. The Development of Health Literacy Factors and Their Impact on National Minorities in the Slovenian-Italian Border Region. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 82, 65–84.
- Lavrenčič, L., 2012. Demografska slika italijanske manjšine v Kopru po poteku roka za izselitev leta 1956. *Acta Histriae* 20 (3), 505–532.
- Logar, T., 1996. Slovenski govori v Istri in njihova geneza. V K. Kenda-Jež (ur.) *Dialektološke in jezikoslovnogodovinske razprave*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, 86–92.
- Medica, K., 1998. “Kategorija istrijanstva” – između “centra” i “periferije”. *Annales. Series Historia et Sociologia* 8 (12), 31–38.
- Mihelič, D., 2007. *Ribič, kje zdaj tvoja barka plava?* Založba Annales, Koper.
- Mikolič, V., 2004. *Jezik v zrcalu kultur: jezikovna sporazumevalna zmožnost in (med)etnična ozaveščenost v slovenski Istri*. Založba Annales, Koper.
- Oblak Flander, N., 2008. Demogeografsko proučevanje narodnih in etničnih manjšin – primer italijanske narodne manjšine v Sloveniji. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 55, 50–76.

- Sedmak, M., 2002. Etnično mešane zakonske zveze kot oblika medkulturnega soočenja. *Družboslovne razprave* 18 (39), 35–57.
- Sorgo, L. & Novak Lukanovič, S., 2020. The Italian National Community in Slovenia during the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 101–117, DOI: 10.36144/RiG85.dec20.101-117.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, <https://www.stat.si/statweb> (dostop 7. 2. 2021).
- Šircelj, M., 2003. *Verska, narodna in jezikovna sestava prebivalstva Slovenije: popisi 1921–2002*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Titl, J., 1961. *Populacijske spremembe v Koprskem primorju: koprski okraj bivše cone B*. Diplomaska naloga. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Titl, J., 1965. *Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju*. Lipa, Koper.
- Todorovič, S., 2015a. *Slovensko istrsko izrazje v zaledju Kopra*. Libris, Koper.
- Todorovič, S., 2015b. *Šavirsko in istrskobeneško besedje na Piranskem*. Libris, Koper.
- Todorovič, S., 2019. *Istrombeneščina v krogu drugih jezikov in govorov v slovenskih obmorskih krajih*. Libris, Koper.
- Unione italiana, 2021a. *Facendo la spesa, parliamo liberamente la nostra madrelingua, la nostra identità italiana* [Video], Unione italiana, 16. 9. 2021, https://www.youtube.com/watch?v=FUL_uJYdDLI (dostop 20. 9. 2021).
- Unione italiana, 2021b. *Nelle scuole italiane i discenti studiano e apprendono in italiano* [Video], Unione italiana, 16. 9. 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=XgxmL5r4pSY> (dostop 20. 9. 2021).
- Zupančič, J., 1997. Razsežnosti regionalne identitete na primeru Istre in Koroške. *Annales. Series Historia et Sociologia* 7 (10), 307–316.

Opombe

- ¹ Narečni govorniki, ki so sodelovali pri dialektoloških raziskavah.
- ² Ta se razlikuje od srednjeprimorske in severnoprimorske pogovorne slovenščine.
- ³ V času popisa Občina Ankaran še ni bila ustanovljena.
- ⁴ Po podatkih iz leta 2002 živijo pripadniki italijanske narodnosti tudi v Ljubljani (107), Novi Gorici (56), Sežani (19), Mariboru (15), Tolminu (10) in drugod po Sloveniji (211).
- ⁵ Narečno govoreča.
- ⁶ Bertoški istrskobeneški govor.
- ⁷ Cf. Krmac et al. (2019).